

Відношення перекладацької рівноваги у системі спеціального перекладу

М. С. Дорофєєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 02.10.16; Accepted for publication 10.10.16.

Анотація. Статтю присвячено особливостям реалізації перекладацької рівноваги у трансляції як прояву нестійкості системи спеціального перекладу. В результаті порівняльно-перекладацького аналізу технічного тексту і його множинних перекладів встановлено чотири типи відношень перекладацької рівноваги: стійка рівновага, нестійка рівновага, байдужа рівновага, відсутність рівноваги. Визначено інформаційні фактори нестійкості системи спеціального перекладу. Виявлено причини порушення перекладацької рівноваги за критерієм компетенції перекладача. На прикладах продемонстровано мовні фактори нестійкості системи, що зумовлюють хибні перекладацькі рішення у перекладі спеціальних текстів.

Ключові слова: система спеціального перекладу, нестійкість, точка біфуркації, перекладацька рівновага, фактори нестійкості системи, інформація, компетенція перекладача.

Вступ. У синергетичній методології дослідження перекладу виділяють принципи Буття і Становлення системних об'єктів, спільні для всіх надскладних систем соціальної природи [2; 4, с. 312-322]. Принципи Буття описують статичні аспекти перекладу-результату. У свою чергу, принципи Становлення слугують фундаментом для вивчення процесуальних аспектів перекладацької діяльності. Серед принципів Становлення системи спеціального перекладу (ССП) чільне місце займає *нестійкість системи*.

Л. С. Піхтовнікова відносить нестійкість до визначальних факторів створення і саморозвитку синергетичних систем поряд з ієрархічністю та здатністю до обміну інформацією з навколишнім середовищем – дисипативністю. На думку дослідниці, нелінійність як іманентна властивість системи самоорганізації приводить її до стану нерівноважності [5, с. 321]. Слід погодитись із твердженням авторки про те, що самоорганізація надскладної системи стає можливою лише завдяки нерівноважному стану системного об'єкта, оскільки у положенні рівноваги немає жодного розвитку [там само, с. 320].

Пояснюючи принцип нестійкості, В. Г. Буданов підкреслює необхідність виконання системою умов нелінійності та незамкненості для переходу від структурної фази Буття (порядку) до породжувальної фази трансформацій [3, с. 58]. У свою чергу, безпосередні моменти проходження точок біфуркації з боку системи метафорично порівнюються з «хаосом випробувань альтернатив» [там само, с. 43]. Відтак, точки біфуркації як альтернативи прийняття рішень щодо системного розвитку стають факторами породження нової якості всередині системи. Для перекладу успішність проходження точок біфуркації з боку перекладача означає ступінь досягнення еквівалентності, адекватності і прийнятності на рівнях мови, дискурсу й культури відповідно.

На нашу думку, прояви нелінійності перекладу і нерівноважні стани перекладацького процесу в цілому, виражені через точки біфуркації, можна пов'язати з поняттям рівноваги. Логічно припустити, що опозиція стійкості/нестійкості системи реалізується через відношення рівноваги, які або присутні у фазі Буття об'єкта, або встановлюються в процесі його розвитку (Становлення).

У ході виконання перекладацького замовлення, а також під час порівняльно-перекладацького аналізу та оцінювання результатів перекладу, ми постійно

стикаємося з рівноважністю або нерівноважністю синергетичної системи спеціального перекладу (ССП). Для обґрунтування нашої тези розглянемо поняття рівноваги. Традиційно семантика наведеного поняття стосується розуміння рівноваги у фізиці, зокрема, у класичній механіці.

Так, за даними Великого енциклопедичного словника під редакцією академіка А. М. Прохорова, рівновага механічної системи дорівнює стану механічної системи, що знаходиться під впливом сил, під час якого всі її точки займають своє місце по відношенню до аналізованої системи відліку. Рівновага має місце, коли всі сили, що впливають на тіло, взаємно урівноважені.

Рівновага тіла може бути (а) *стійкою*, (б) *нестійкою* та (в) *байдужою*. *Стиїким* називається такий вид рівноваги, коли після малого відхилення від положення рівноваги тіло знову повертається до нього, точніше, здійснює малі коливання навколо положення рівноваги. *Нестійка* рівновага виникає тоді, коли після незначного відхилення від положення рівноваги тіло все більше й більше віддаляється від нього. Про *байдужу* рівновагу ідеться, якщо тіло після незначного відхилення від положення рівноваги продовжує залишатись у рівновазі у новому положенні [1, с. 1091].

Порівняльно-перекладацький аналіз відношень рівноваги у ССП. Поняття трьох видів рівноваги у класичній механіці можливо й доцільно екстраполювати на спеціальну теорію перекладу з метою пояснення принципу нестійкості синергетичної системи перекладацького процесу.

Отже, розглянемо відношення рівноваги в контексті синергетики спеціального перекладу. З цією метою скористаємось фрагментом науково-технічного тексту німецькою мовою, присвяченого технологіям транспортування та відведення стічних вод, а також його множинними перекладами українською мовою, які виконали учасники Всеукраїнської олімпіади з перекладу, що проводилась в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2014 році.

Джерелом тексту оригіналу слугувала офіційна веб-сторінка провідного виробника сучасного обладнання в галузях водопостачання, водовідведення, опалення, кондиціонування, охолодження, а також сонячної та геотермічної енергії – німецької компанії Wilo (див. загальну інформацію на сайті) [6]. Проаналізуємо фрагмент вихідного тексту (1) та варіант його перекладу (1.1) [6; 7]:

<p>1. Abwassersammlung und -transport. Wilo-Lösungen für Ein- und Zweifamilienhäuser</p> <p><i>Abwassersammlung und -transport sind oft eine große Herausforderung. Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe Haltbarkeit, lange Lebensdauer, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt. Mit Wilo-AxumLift bietet Wilo die zukunftsorientierte Alternative für die Druckentwässerung von Toiletten, Duschen, Badewannen und Waschmaschinen. Das äußerst wirtschaftliche Komplettsystem lässt sich besonders einfach einbauen und warten.</i></p>	<p>1.1. Відкачування та транспортування стічних вод. Рішення від Wilo для одно- та двоквартирних будинків. Відкачування та транспортування стічних вод часто становлять проблему. Wilo приготував для сантехніків рішення, яке сподобається їхнім клієнтам своєю надійністю та довговічністю.</p> <p>Напірна установка водовідведення Wilo-AxumLift – альтернатива майбутнього у відкачуванні стічних вод туалету, душу, ванни та пральної машини. Надзвичайно вигідна готова система проста у встановленні та експлуатації.</p>
---	---

На підставі порівняльно-перекладацького аналізу в цільовому тексті (1.1) були виділені точки біфуркації, які реалізують принцип нестійкості системи та водночас входять у певні відношення рівноваги з оригі-

налом. У текстах прикладу названі точки виділено жирним шрифтом. Для більшого унаочнення отриманих результатів скористаємось таблицею (див. Табл. 1.):

Таблиця 1. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації

тип перекладацького відношення рівноваги	фрагмент оригіналу (I)	варіант перекладу (1.1)
стійка рівновага (I)	<i>Abwassersammlung und -transport</i>	<i>відкачування та транспортування стічних вод</i>
	<i>Ein- und Zweifamilienhäuser</i>	<i>одно- та двоквартирні будинки</i>
	<i>Herausforderung</i>	<i>проблема</i>
	<i>hohe Haltbarkeit und lange Lebensdauer</i>	<i>надійність та довговічність</i>
	<i>Druckentwässerung das wirtschaftliche Komplettsystem</i>	<i>відкачування вигідна готова система</i>
нестійка рівновага (II)	<i>Fachhandwerker</i>	<i>сантехніки*</i>
	<i>zukunftsorientierte Alternative</i>	<i>альтернатива майбутнього*</i>
	<i>Wilo-Lösungen</i>	<i>рішення від Wilo*</i>
	<i><...> lässt sich besonders einfach <...> warten</i>	<i><готова система > проста у <...> експлуатації *</i>
байдужа рівновага (III)	<i>Wilo-AxumLift</i>	<i>Wilo-AxumLift</i>
відсутність рівноваги (IV)	–	–

Прокоментуємо наведену таблицю. У графах (I), (II), (III) представлені три відношення перекладацької рівноваги, потенційно присутні в будь-якому перекладі. Зауважимо, що зіркою позначені хибні перекладацькі рішення виконавця версії 1.1.

Отже, перший тип становить стійка рівновага, яка охоплює два класичних відношення відповідності у перекладознавстві: (а) еквіваленти; (б) часткові відповідники. Відмінність від теорії закономірних відповідників Я. Рецкера полягає в тому, що у межах стійкої рівноваги спеціального перекладу ідеться в першу чергу про ситуативну відповідність, тобто про еквіваленти і часткові контекстуальні відповідники для певного фахового (дискурсивного) контексту.

Таким чином, стійка рівновага системи спеціального перекладу досягається не на формально-мовному (семантичному), а на ситуативно-дискурсивному рівні. Це не означає, що прямі семантичні відповідники виключаються з поля відношень стійкої рівноваги, втім, у спеціальних текстах вони займають другорядну позицію.

До прикладу, в табличній графі (I) «стійка рівновага» можна побачити лише один прямий семантичний відповідник (*Ein- und Zweifamilienhäuser – одно- та двоквартирні будинки*). Решта лексичних одиниць належать до категорії часткових відповідників на рівні ситуативної інформації: *Abwassersammlung /*

Druckentwässerung – відкачування. Незважаючи на те, що на рівні мови наведені одиниці не є синонімами і мають свої еквіваленти (*Abwassersammlung* – збирання стічних вод; *Druckentwässerung* – напірне водовідведення) уживання часткових ситуативних відповідників з боку перекладача не порушує зміст пропозиції, а сам переклад у цілому відтворює інваріант повідомлення. Відтак, синергетична система перекладу завдяки встановленню стійкої рівноваги переходить від процесуальної фази хаосу до фази порядку, досягаючи мети комунікації.

Те ж саме стосується й інших ситуативних відповідників, які входять до відношення стійкої рівноваги типу I: *Herausforderung – проблема* (еквівалент – виклик); *Haltbarkeit – надійність* (еквівалент – довговічність); *wirtschaftlich – вигідний* (еквівалент для текстів технічного дискурсу – економічний/еквівалент у наведеному ситуативному контексті – енерго-ефективний).

Графа «нестійкої рівноваги» (тип II) включає приблизні перекладацькі відповідники, які мають хибний характер і призводять до часткового викривлення первинної пропозиції, не порушуючи при цьому загальний смисл повідомлення. Отже, за рахунок втрати певних частин інформації система входить до стану нестійкої рівноваги, однак не руйнується повністю, оскільки домінанта перекладу в цілому

зберігається. Відношення нестійкої рівноваги у перекладі можуть бути пов'язані з хибними перекладацькими рішеннями на семантичному або ситуативному рівнях відтворення інформації.

Так, у варіанті перекладу 1.1. спостерігаємо: (1) невмотивовану семантичну трансформацію конкретизації (*Fachhandwerker* – сантехніки*, за наявності еквівалента «спеціалісти»); (2) приблизний описовий переклад словосполучення *zukunftsorientierte Alternative* – альтернатива майбутнього* (за наявності еквівалента – «перспективний» для складного прикметника); (3) невірний вибір дискурсивного відповідника для дієслова «warten» – *експлуатація** (еквівалент – технічне обслуговування). Очевидно, перекладач припустився асоціативної помилки, керуючись невірним вибором одного із значень віддієслівного іменника *Wartung* – *експлуатація*.

Крім того, до вербалізації відношення нестійкої рівноваги у варіанті 1.1. відносимо (4) транскодування назви німецької компанії – виробника Wilo без пояснення адресатам тексту, до чого відноситься транскодований референт: *Wilo-Lösungen* – рішення від Wilo*. Останній випадок стосується необхідності уживання прийомів перекладацького додавання й уточнення інформації оригіналу в межах стратегії локалізації веб-сторінки виробника.

Третій тип «байдужої рівноваги» (III) охоплює лише ті еквіваленти, які принципово не залежать від контексту. Такі еквіваленти традиційно включають власні назви, унікати, абрєвіатури, прецизійну лексику у вигляді цифр, дат, формул, міжнародних одиниць виміру системи СИ.

Варіант 1.1. демонструє приклад відношення байдужої рівноваги у формі цитатного перенесення назви моделі обладнання для водовідведення: *Wilo-AxumLift*. Втім, слід зауважити, що перекладач, на відміну від попереднього випадку хибного відтворення назви тексту та другого речення ВТ (*Wilo stellt <...> für alle Fälle die richtige Lösung bereit – Wilo* приготував <...> рішення*), застосовує вірний прийом перекладацького уточнення для референта, який виражено власною назвою: *Mit Wilo-AxumLift bietet Wilo <...> – Напірна установка водовідведення Wilo-AxumLift*.

Окрім представлених трьох типів перекладацької рівноваги в системі спеціального перекладу необхідно враховувати можливість загальної руйнації системи або її складових частин через відсутність рівноваги (тип IV). Під відсутністю перекладацької рівноваги ми розуміємо хибне перекладацьке рішення на рівні смислу пропозиції, яке порушує домінанту перекладу вихідного тексту (передачу інформаційного змісту). Через відсутність перекладацької рівноваги збільшується ентропія системи, і після хаотичної фази Становлення не наступає фаза порядку. Отже, мета фахової комунікації не досягається, оскільки вихідний текст в цілому або значні частини останнього залишаються незрозумілими для адресатів.

За браком місця, на жаль, відсутня можливість навести інші версії перекладів, які пропонують цікаві варіанти проходження точок біфуркації, у тому числі ті, що призводять до руйнації ССП. Тому висновки стосуватимуться не лише проаналізованого варіанта 1.1, а і всіх інших версій перекладу наведеного фрагмента,

виконаних учасниками Всеукраїнської олімпіади.

Висновки. Точки біфуркації, виявлені у перекладах, маркують місця нестійкості ССП, які стають прикладом встановлення або порушення рівноваги всередині цілої системи. Було визначено чотири типи відношень перекладацької рівноваги: 1) стійка рівновага; 2) нестійка рівновага; 3) байдужа рівновага; 4) відсутність рівноваги.

Хибні рішення в результаті проходження точок біфуркації викликають порушення перекладацької рівноваги типу II (нестійка рівновага) або типу IV (відсутність рівноваги). Факторами порушення перекладацької рівноваги за кількістю випадків хибних перекладацьких рішень виявились: 1) викривлення або втрата фахової інформації вихідного тексту (ВТ) у перекладі; 2) викривлення або втрата семантичної інформації ВТ у цільовому тексті (ЦТ); 3) викривлення або втрата ситуативної інформації ВТ у ЦТ.

Причинами порушення відношень рівноваги у перекладі в порядку зменшення їхнього впливу стали: (а) недостатність фахової перекладацької компетенції; (б) недостатність загальномовної компетенції перекладача; (в) недостатність комунікативно-прагматичної компетенції, тобто відсутність знань про фактори комунікативної ситуації (адресант, адресат, місце, час, предмет повідомлення), релевантні для перекладу аналізованого фрагмента; (г) недостатньо сприятливі умови виконання перекладу, пов'язані з обмеженим часом, заборонаю користування довідковими матеріалами у мережі Інтернет, наявністю контролю, нервовим напруженням учасників заходу.

Мовними факторами нестійкості системи, які зумовили хибний вибір перекладацького рішення, виявились у порядку зменшення впливу фактора: 1) одиниці високого рівня інформаційної ентропії, зокрема (а) багатозначні лексеми, що належать до різних частин мови: іменники *der Einsatz, Fachhandwerker, Belastbarkeit, Haltbarkeit*; (б) дієприкметники у функції означення *vordefiniert, zukunftsorientiert*, прикметники *wirtschaftlich, lösbar*; 2) складні терміни, відсутні у галузевих словниках: *Mantelstromkühlung, Motorabdichtung, Druckentwässerung, Abwassersammlung, Schwimmerschalter*; 3) номенклатурні найменування моделей FIT, PRO; 4) власні назви компанії-виробника та її виробів; 5) стандартизовані кліше та вирази, характерні для рекламних текстів: *vor Ort, auf etw./aufeinander abstimmen, auf die Wünsche eingehen*; 5) реалії німецькомовного суспільства: *Ein- und Zweifamilienhäuser*. Названі одиниці ВТ у вербалізованому вигляді маркують точки нестійкості системи спеціального перекладу.

Було виявлено ступінь релевантності відтворення окремих видів інформації оригіналу в перекладі. Так, загальна ситуативна інформація, а також семантична інформація припускає втрату її окремих компонентів, або уживання хибних відповідників у перекладі без порушення мети комунікації. Такі викривлення або втрати ми відносимо до випадків нестійкої рівноваги. На протигагу ситуативній інформації втрата або викривлення фахової інформації завжди призводить до катастрофи всієї синергетичної системи, оскільки не відтворюється домінанта перекладу. Названі викривлення ми відносимо до відсутності рівноваги.

Перспективою подальших досліджень у синергетиці спеціального перекладу може слугувати аналіз

проходження точок біфуркації з погляду теорії перекладацьких універсалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь. – М.: «Советская энциклопедия», СПб.: Фонд «Ленинградская галерея», 1993. – 1632 с.
2. Буданов В.Г. Методология и принципы синергетики / В.Г.Буданов // *Філософія освіти*. – №.1. – Київ, 2006. – С.143-172.
3. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / Владимир Григорьевич Буданов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2009. – 240 с.
4. Новое в синергетике: новая реальность, новые проблемы, новое поколение / Рос. акад. наук; под ред. Г.Г.Малинецкого. – М.: Наука, 2007. – 381 с. (312-322)
5. Синергетика в филологических исследованиях : монография / Т.И.Домброван, С.М.Еникеева, Л.С.Пихтовникова, А.Н.Приходько [и др.]; под общ. ред. проф. Л.С.Пихтовниковой. – Х. : ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – 340 с.
6. Schmutz und Abwasser [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wilo.de/home/produkte-kompetenzen/schmutz-und-abwasser/abwassersammlung-und-transport/>
7. Відкачування та транспортування стічних вод – [фрагмент студентського перекладу 1.1].

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. The Encyclopedic Dictionary [Bol'shoj enciklopedicheskij slovar']. – М.: «Sovetskaya enciklopediya», SPb.: Fond «Leningradskaya galereya», 1993. – 1632 p.
2. Budanov V.G. Methodology and principles of synergetics [Metodologiya i principy' sinergetiki] / V.G.Budanov // *Philosophy of education [Filosofiya osvity]*. – №.1. – Kiev, 2006. – pp.143-172.
3. Budanov V.G. Synergetic methodology in postnonclassical science and education [Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoy nauke i v obrazovanii] / V.G.Budanov. – М.: LKI, 2009. – 240 p.
4. Actual synergetics: a new reality, new problems, a new generation [Novoe v sinergetike: novaya real'nost', novye problemy, novoye pokoleniye] / the Russian Academy of Sciences; ed. G.G.Malineckiy. – М.: Nauka, 2007. – 381 p.
5. Synergetics in a philological research: monograph [Sinergetika v filologicheskikh issledovaniyah: monografiya] / T.I.Dombrovan, S.M.Enikeeva et al. – Kh.: KhNU imeni V.N.Karazina, 2015. – 340 p.
6. Schmutz und Abwasser [online resource]. – Access mode: <http://www.wilo.de/home/produkte-kompetenzen/schmutz-und-abwasser/abwassersammlung-und-transport/>
7. Pumping and transporting of waste water [Vidkachuvannya ta transportuvannya stichnih vod] – fragment of student's translation 1.1.

Translation equilibrium in the system of specialized translation

Dorofeeva M. S.

Abstract. The article is devoted to the peculiarities of translation equilibrium, realized in translates, as a manifestation of the specialized translation system's disequilibrium. During the comparative analysis of the technical source text and its multiple translations the four types of translation equilibrium were defined, namely: stable equilibrium, unstable equilibrium, indifferent equilibrium, disequilibrium. The information factors of instability in the specialized translation's system were outlined. The causes of translation disequilibrium according to the criterion of translation competence were founded out. The linguistic factors of the system's disequilibrium which lead to translation mistakes were shown on examples.

Keywords: *system of specialized translation, disequilibrium, bifurcation point, translation equilibrium, factors of system's disequilibrium, information, translator's competence.*

Отношения переводческого равновесия в системе специального перевода

М. С. Дорофеева

Аннотация. Статья посвящена особенностям реализации переводческого равновесия в трансляте как проявлению неравновесности системы специального перевода. В результате сравнительно-переводческого анализа технического текста и его множественных переводов установлено четыре типа отношений переводческого равновесия: устойчивое равновесие, неустойчивое равновесие, безразличное равновесие, отсутствие равновесия. Определены информационные факторы неустойчивости системы специального перевода. Обнаружены причины нарушения переводческого равновесия согласно критерию компетенции переводчика. На примерах продемонстрированы языковые факторы неравновесности системы, обуславливающие ошибочные переводческие решения при переводе специальных текстов.

Ключевые слова: *система специального перевода, неравновесность, точка бифуркации, переводческое равновесие, факторы неустойчивости системы, информация, компетенция переводчика.*